

OILADAGI ZO'RAVONLIKNI OLDINI OLISH INSTITUTLARI VA TUZILMALARI

Dilnoza Norboyeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, stajyor-o'qituvchi

Anotatsiya: Ushbu maqolada oiladagi zo'ravonlikni oldini olish masalasida xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilingan. Xususan, rivojlangan davlatlarda faoliyat yuritayotgan institutlar va maxsus tuzilmalar, ularning huquqiy asoslari hamda amaliy mexanizmlari yoritiladi. Maqolada Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa mamlakatlarning oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha ijtimoiy-huquqiy yondashuvlari ko'rib chiqilib, ularning samarali jihatlari o'rganiladi. Shuningdek, xorijiy institutlarning oila va jamiyatdagi ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish, ayollar va bolalarni huquqiy himoya qilishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Oila, zo'ravonlik, xorijiy tajriba, institutlar, tuzilmalar, huquqiy himoya, ayollar huquqlari, bolalar huquqlari, ijtimoiy hamkorlik.

ПРОФИЛАКТИКА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ: АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Дилноза Норбаева,

Чирчикский государственный педагогический университет, стажёр-преподаватель. Узбекистан, город Чирчик

Аннотация: В статье анализируется опыт зарубежных стран в области предупреждения домашнего насилия. В частности, рассматриваются институты и специальные структуры, действующие в развитых странах, их правовая база и практические механизмы. В статье рассматриваются социально-правовые подходы Европейского союза, США и других стран к борьбе с домашним насилием, исследуются аспекты их эффективности. Также анализируется роль зарубежных институтов в развитии социального сотрудничества в семье и обществе, правовой защите женщин и детей.

Ключевые слова: Семья, насилие, зарубежный опыт, институты, структуры, правовая защита, права женщин, права детей, социальное сотрудничество.

DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION: AN ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

Dilnoza Norbaeva,

Abstract: This article analyzes the experience of foreign countries in the field of domestic violence prevention. Specifically, it examines the institutions and specialized structures operating in developed countries, their legal frameworks, and practical mechanisms. The article examines the socio-legal approaches of the European Union, the United States, and other countries to combating domestic violence, and examines aspects of their effectiveness. It also analyzes the role of foreign institutions in developing social cooperation in the family and society, as well as the legal protection of women and children.

Keywords: Family, violence, international experience, institutions, structures, legal protection, women's rights, children's rights, social cooperation.

So‘nggi yillarda butun dunyoda salbiy tendensiyalar kuzatilmoqda, oilaviy zo‘ravonlik jinoyatlari ko‘paymoqda. Birinchi navbatda jismonan zaif yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj oila a‘zolariga (ayollar, bolalar, nogiron oila a‘zolari va jinsi, yoshi, fiziologik, psixologik xususiyatlari, moliyaviy, maishiy yoki boshqa qaramliklari tufayli o‘zlariga qarshi zo‘ravonlik harakatlariga qarshilik ko‘rsata olmaydigan boshqa shaxslar) qarshi qaratilgan zo‘ravonlik insonning asosiy huquqlarini buzish hisoblanadi.

Oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash keng ko‘lamli ma‘muriy-huquqiy va ma‘muriy-protsessual tartibga solish masalalarini o‘z ichiga oladi huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatida ko‘rib chiqish va qo‘llashni talab qiladi.

Zo‘ravonlik muammosi ko‘p yoki kamroq darajada har bir zamonaviy odamga ta’sir qiladi. Har bir inson hayotida kamida bir marta duch kelgan. Hayoti davomida ayollar, yoshi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, zo‘ravonlik xavfi ostida. Zo‘ravonlik buzg‘unchi kuch bo‘lib, uni kamsitadi, majburlaydi, bostiradi va ekspluatatsiya qiladi. Aynan, ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka barham berish bilan bog‘liq muammolar inson hayotining barcha darajalarida: milliy, mintaqaviy va global darajada dolzarbdir.

Oiladagi zo‘ravonlik zamonaviy jamiyatning asosiy muammolaridan biridir. Ro‘yxatga olingan va anonim oiladagi zo‘ravonlik statistikasi shuni ko‘rsatadiki,

oiladagi zo‘ravonlik ko‘pgina mamlakatlarda o‘rtacha oilada tez-tez uchraydigan hodisaga aylanmoqda [1].

A.M. Maks har bir alohida mamlakatda oilaviy tajovuz qurbonlari ahvolini yaxshilash jarayonini tezlashtiradi, deb ta’kidlaydi. Uning fikricha, “oiladagi zo‘ravonlik muammosini o‘rganishga global yondashuv olimlar va siyosatchilarga boshqa mamlakatlarning bu boradagi ijobiy va salbiy tajribasini hisobga olish va shu orqali har bir alohida mamlakatda oilaviy tajovuz qurbonlari ahvolini yaxshilash jarayonini tezlashtirish imkonini beradi” [5].

“Oilada zo‘ravonlik” tushunchasini birinchi marta I.G.Malkinoy-Pix, A.V.Vigodskoy, S.Y.Salamovoy, E.G. Krug va boshqalar o‘z tadqiqotlarida keltirib o‘tganlar. JSST ekspertlari (E.G.Krug va uning hamkasblari) oiladagi zo‘ravonlik tushunchasini quyidagicha izohlaydilar: “Oila a‘zolari va sheriklar o‘rtasida sodir bo‘ladigan zo‘ravonlik (odatda doimiy bo‘lmasa)”.

Oilaviy zo‘ravonlikning ikkita asosiy qurboni mavjud: ayollar va bolalar. Erkaklarda o‘z ayollariga ko‘pincha, jismonan va subyektiv (axloqiy) tayziq o‘tkazish holatlari mavjud. R.Ismaylova ilmiy tadqiqotlarida oilada psixologik zo‘rovonlik, sabablari, oqibatlari va bartaraf etish usullari, G.P.Afonkin “Rossiyada oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik uchun jinoiy javobgarlikni huquqiy ta’minlashning zamonaviy muammolari”, N.V.Dosina, Y.O. Smirnov “Oila hokimiyati zo‘ravonlik manbai sifatida (ijtimoiy siyosatda nazorat va yengish muammosi)”, V.M. Zakirova “Ajralish va oiladagi zo‘ravonlik - oilaviy disfunktsiya hodisalari”, V.V.Pechenkin “Oilaviy zo‘ravonlik muammosini hal qilishda idoralararo hamkorlik”, zo‘ravonlik muammosini o‘rganish tajribasi”[6], A.Y.Slanova “Oiladagi zo‘ravonlik zamonaviy Rossiyada ijtimoiy muammo sifatida” kabi muammolar tahlil etilgan.

Mahalliy olimlardan zo‘ravonlik, oilaviy zo‘ravonlik masalalari bilan bog‘liq bo‘lgan tarixiy, huquqiy, falsafiy muammolari tahlil etilgan. Xususan, M.R. Sultonova asarlarida xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik muammosining ijtimoiy-

psixologik jihatlari, X.SH.Ziyavutdinova ijtimoiy rollar va qadriyatlarning ayollarga nisbatan zo‘ravonlikni shakllanishiga ta’sirini tahlil etgan.

Oiladagi zo‘ravonlikning falsafiy jihatlari hokimiyat va bo‘ysunish tabiati, axloqiy tanlov va mas’uliyat axloqi, shuningdek, erkinlik, adolat va inson hayotining qadr-qimmati masalalariga bag‘ishlangan. Bunday zo‘ravonlikning sabablari gender rollari, ijtimoiy tengsizlik va hokimiyatning buzg‘unchi shakllari kabi tushunchalar, shuningdek, zo‘ravonlik oqibatlari ekzistensial tahdidlar va o‘zlikni yo‘qotish nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

YE.S.Akimjanov va A.V. Semenistiy maqolasida oiladagi zo‘ravonlikka qarshi kurash bo‘yicha ayrim mamlakatlar tajribasi o‘rganiladi. Unda oiladagi zo‘ravonlik chegara bilmasligi, shuning uchun mamlakatlar o‘rtasida ushbu salbiy hodisaga qarshi kurashda ijobiy tajriba almashish oiladagi zo‘ravonlik holatlarini kamaytirish bo‘yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqishga yordam berishi ta’kidlanadi[2]. Mualliflar davlatlar idoralararo hamkorlikdan to‘liq foydalanadigan tizimli yondashuvni ishlab chiqishlari kerak degan xulosaga kelishadi.

Albatta, oiladagi zo‘ravonlik ko‘pincha munosabatlardagi kuch nomutanosibligi sifatida qaraladi, bunda bir kishi o‘z kuchini boshqasiga hukmronlik qilish uchun ishlatadi. Falsafiy tahlil asosiy e’tiborni bu kuchning qanday amalga oshirilishi, asoslanishi va qanday shakllarga ega ekanligiga (masalan, jismoniy yoki ruhiy majburlash orqali) qaratiladi.

Oiladagi zo‘ravonlik adolat tamoyillariga zid keladi va insonning asosiy huquqlarini buzadi. Falsafiy tahlil jamiyat nima uchun bunday huquqlar hatto oilada ham buzilmasligi mumkin bo‘lgan sharoitlarni yaratishga intilishi kerakligini tushunishga yordam beradi.

Inson hayotining qadri: zo‘ravonlik inson hayotining oliy qadriyatini shubha ostiga qo‘yadi. Falsafa zo‘ravonlik jabrlanuvchining hayotini qanday qadrsizlantirishi, uning qadr-qimmatini yo‘qotishi va hayot mazmunini yo‘qotishiga olib kelishi mumkinligini o‘rganadi.

Oiladagi zoʻravonlikning oldini olish koʻp bosqichli dasturlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi, masalan, maktab va universitetlarda sogʻlom munosabatlarga oid maʼrifiy kurslar, ijtimoiy normalarni oʻzgartirish va qonunchilikni mustahkamlashga qaratilgan targʻibot-tashviqot ishlari, shuningdek, jabrlanganlarni qoʻllab-quvvatlash va jinoyatchilarni qonuniy javobgarlikka tortish.

Muvaffaqiyatli xalqaro modellarga quyidagilar kiradi:

1. Taʼlim dasturlari.

Maktablar va universitetlardagi dasturlar: Sogʻlom munosabatlar oʻrnatish, sheriklarni hurmat qilish va zoʻravonlikni qoʻllab-quvvatlovchi stereotiplarga qarshi kurashish koʻnikmalarini oʻrgatadigan kurslarni amalga oshirish.

Ogohlantirish kompaniyalari: oiladagi zoʻravonlik muammosi haqida xabardorlikni oshirish va jamiyatda murosasizlikni kuchaytirish uchun kompaniyalar oʻtkazish.

2. Qonunchilik va huquqiy chora-tadbirlar.

Qonunchilikni mustahkamlash: oiladagi zoʻravonlikni jinoyat sifatida belgilovchi va aybdorlarga jazoni nazarda tutuvchi qonunlarni qabul qilish va amalga oshirish.

Jabrlanuvchilarni qoʻllab-quvvatlash: Jabrlanganlarni qoʻllab-quvvatlash tizimini yaratish, jumladan inqiroz markazlari, boshpanalar, huquqiy yordam va psixologik yordam.

Politsiya bilan hamkorlik: huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarini oiladagi zoʻravonlik holatlariga samarali javob berishga va jabrlanganlarning xavfsizligini taʼminlashga oʻrgatish.

3. Ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash va madaniy oʻzgarishlar:

Agressorlar bilan ishlash: zoʻravonlik sodir etganlarni rehabilitatsiya qilish dasturlari ularning xatti-harakatlarini oʻzgartirishga va qaytalanishning oldini olishga qaratilgan. Jamoatchilik ishtiroki: muammolarni hal qilishda jamoalarni jalb qilish, mahalliy tashabbuslar va qoʻllab-quvvatlash tarmoqlarini yaratish.

Muvaffaqiyatli xalqaro tajribaga misollar:

Skandinaviya mamlakatlari: Erta yoshdan boshlab ta'lim dasturlari, samarali qonunchilik va jabrlanganlarni yuqori darajada qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni faol qo'llang.

Kanada va Avstraliya: Oldini olish, aralashuv va qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan ko'p darajali strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish va oilaviy zo'ravonlikka hissa qo'shishi mumkin bo'lgan madaniy meyorlarni o'zgartirishga harakat qilish.

Samarali profilaktika qilish uchun ushbu yondashuvlarning barchasini birlashtirish, ularni mahalliy sharoit va madaniy o'ziga xosliklarga moslashtirish muhimdir.

Oiladagi zo'ravonlikning oldini olish yoki kamaytirish uchun bir nechta strategiyalar mavjud.

Jahon amaliyotida oiladagi zo'ravonlikning oldini olish muammosiga ikkita asosiy yondashuv mavjud: nizolarni hal qilish va oilani saqlashga qaratilgan restorativ, shu jumladan o'rtoqlik sudlari va majburiy tibbiy va psixologik yordam dasturlari va nizolashayotgan tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni to'xtatish orqali zo'ravonlik siklini buzishga qaratilgan jazolash.

A.S.Arkipova maqolasida oiladagi zo'ravonlikka qarshi kurashning ba'zi dolzarb muammolarini, shuningdek, boshqa mamlakatlardagi shunga o'xshash muammolarni hal qilishda ijobiy tajribalarni o'rganadi. Unda oiladagi zo'ravonlikka qarshi kurashning barcha bosqichlarida – oldini olishdan tortib, allaqachon sodir bo'lgan zo'ravonlik harakatlari uchun jinoiy javobgarlikgacha bo'lgan yo'llar o'rganiladi [3].

Oilaviy zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha xalqaro tajriba jabrlanuvchilarni himoya qilishga va tajovuzkorlarni jazolashga qaratilgan qonunchilik choralarini, shuningdek, jabrlanuvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimlarini, jumladan, inqiroz markazlari va ishonch telefonlarini yaratishdan tashqari, zo'ravonlik qiluvchilar

bilan ishlash va aholining xabardorligini oshirish bo'yicha ijtimoiy dasturlarni o'z ichiga oladi.

Oiladagi zo'ravonlik muammosi nafaqat O'zbekistonda, balki xorijda ham dolzarb masaladir. Jamiyat va hukumat zo'ravonlikdan xavotirda, shuning uchun ular jabrlanuvchilarga bu haqda xabar berishlari va psixologik va boshqa yordam olishlari uchun imkoniyatlar yaratmoqdalar. Misol uchun, Qo'shma Shtatlarda oilaviy zo'ravonlik qurbonlariga xabar berish uchun Nyu-York shahrida 1-800-621-HOPE ishonch telefoni ishlaydi. U kuniga 24 soat ishlaydi va operatorlar o'nta turli tilda (shu jumladan rus tilida) gaplashadi. Qo'ng'iroqlarga tajribali psixologlar javob berishadi, ularning asosiy maqsadi qo'ng'iroq qiluvchini tinglash va maslahat berishdir [4].

Buyuk Britaniyada oilaviy zo'ravonlik qurbonlari politsiya himoyasiga murojaat qilish imkoniyatiga ega va ular ko'rishi mumkin bo'lgan bir qator choralar mavjud. Masalan, politsiya zo'ravonlikda gumon qilingan shaxsni 48 soat davomida uyidan olib tashlashi mumkin. Politsiya, shuningdek, tajovuzkorning 28 kun davomida uyiga qaytishiga to'sqinlik qiluvchi himoya buyrug'ini olish uchun jinoiy sudga murojaat qilishi mumkin. Bu uydagi zo'ravonlik qurbonlari uchun uyni xavfsizroq qilish va ularga qo'shimcha yordam va himoya izlash imkoniyatini berishning bir usuli. Jabrlanuvchilar, shuningdek, tajovuzkorga nisbatan ehtiyot chorasini qo'llash uchun fuqarolik sudiga murojaat qilishlari mumkin.

Shvetsiyada oiladagi zo'ravonlik jinoyatlari ham davlat ayblovi sifatida tasniflanadi. Politsiya prokuror boshchiligida dastlabki tergov o'tkazishi shart va jabrlanuvchi ishning borishiga to'sqinlik qila olmaydi (masalan, shikoyatni qaytarib olish orqali). Dastlabki tergovni boshlash uchun prokuratura jinoyati sodir etilgan deb hisoblash uchun asoslar bo'lishi kerak. Bu shuni anglatadiki, jinoyat tarkibining mavjudligi haqidagi ma'lumotlar tergovni boshlash uchun yetarli. Misol uchun, yaqin kishi tomonidan ko'karishlar, yaralar yoki boshqa jarohatlarning mavjudligi ishni qo'zg'atish uchun asos bo'lishi mumkin. Shvetsiya politsiyasi, shuningdek, qurbonning himoyaga muhtojligini aniqlash uchun tahdid

va xavfni baholashni amalga oshiradi. Tahdidning jiddiyligiga qarab turli xil himoya darajalari mavjud. Politsiya maslahat va himoya qilish uchun turli xil texnik vositalar bilan ta'minlashi mumkin (masalan, GPS-ni qo'llab-quvvatlaydigan favqulodda telefon va akustik signal). Jabrlanuvchiga xavfsizlik masalalari bo'yicha suhbatlashish uchun shaxsiy aloqachi ham taqdim etiladi.

Oilaviy zo'ravonlik qurbonlari sudga murojaat qilganidan keyin ularni himoya qilish bo'yicha ijobiy tajribalar mavjud. Masalan, Fransiya ish materiallari va ikkala tomonning ko'rsatmalarini o'rganib chiqqandan so'ng, oila sudi sudyasi zo'ravonlik sodir bo'layotganligini aniqlasa, ular himoya qilish buyrug'i (e'tiborga olish taqiqi) chiqaradi va vaqtinchalik choralar ko'radi: bolalarni kim ushlab turishini, uydan kim foydalanishini va erkakka qanday moliyaviy majburiyatlarni belgilashni belgilaydi. Fransiya qonunchiligiga ko'ra, oila a'zolariga nisbatan oiladagi zo'ravonlik og'irlashtiruvchi holat hisoblanadi va sodir etilgan jinoyatga qarab, qamoq jazosini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Misol uchun, xotinini o'ldirgan taqdirda, er jabrlanuvchi bilan nikohdan aloqasi bo'lmagan taqdirda 30 yillik qamoq jazosiga emas, balki umrbod qamoq jazosiga hukm qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida Ijtimoiy himoya milliy agentligiga zo'ravonlikdan jabrlanuvchi, shuningdek o'zlariga nisbatan zo'ravonlik sodir etish xavfi ostida bo'lgan bolalarni aniqlash, ularning hisobini yuritish hamda zarur hollarda ularga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishga doir yakka tartibdagi chora-tadbirlar qo'llanilishini ta'minlash bo'yicha vazifalar yuklatilmoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, oila jamiyatning eng muhim bo'g'ini hisoblanadi. Unda tarbiya, axloq, ma'naviyat va insonlararo munosabatlar shakllanadi. Biroq, afsuski, ayrim hollarda oila muhiti zo'ravonlikka asoslangan munosabatlarga aylanib, a'zolarning jismoniy va ruhiy sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy zo'ravonlik nafaqat shaxsiy hayotga, balki butun jamiyat taraqqiyotiga ham xavf tug'diradi. Shu sababli, O'zbekiston Respublikasida oilaviy

zoʻravonlikka qarshi kurash va uning oldini olish masalasi davlat siyosatining muhim yoʻnalishlaridan biriga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Trotskiy L. Ularning axloqi va bizniki. Falsafa savollari. 1990. B.126.
2. Акимжанов Е.С., Семенистый А.В. Опыт зарубежных государств в противодействии домашнему насилию в современных условиях // Академическая мысль. 2023. №2 (23). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-zarubezhnyh-gosudarstv-v-protivodeystvii-domashnemu-nasiliyu-v-sovremennyh-usloviyah> (дата обращения: 26.09.2025).
3. Архипова А. С. Международный опыт противодействия семейному насилию // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2018. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-opyt-protivodeystviya-semeynomu-nasiliyu> (дата обращения: 26.09.2025).
4. Информационно-аналитический журнал «Политическое образование». – М., 2008 г. свидетельство о регистрации СМИ Эл № ФС77-34639 [Электронный ресурс] URL: <http://lawinrussia.ru/content/domashnee-nasilie-v-ssha> (дата обращения 1.06.2025)
5. Maks A.M. Sotsialniye usloviya nasiliya v semeynom povedenii: Analiz nasiliya v amerikanskoy семье. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sotsialnye-usloviya-nasiliya-v-semeinom-povedenii-analiz-nasiliya-v-amerikanskoi-seme#ixzz3N7ToMgpo>
6. Печенкин В.В. Межведомственное взаимодействие в сфере решения проблемы насилия в семье // Отечественный журнал социальной работы. 2013. № 1. С. 118–123.
7. Ibroximov, F. (2024). FUQAROLIK JAMIYATINI RIVOJLANTIRISHDA AHOLI HUQUQIY MADANIYATINING AHAMIYATI. Farg'ona davlat universiteti, (4), 41-41.

8. Ibrokhimov, F. A. (2025). POSSIBILITIES OF USING EFFECTIVE MODERN METHODS IN TEACHING PHILOSOPHICAL SCIENCES. Экономика и социум, (6-2 (133)), 2045-2049.

9. Gaffarova, G.G. (2025). The phenomenon of the «Virtue man» in the scientific heritage of Al-Farobi. ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (146), 76-80.

10. G'affarova G.G' Metaetika paradigmasi // Globallashuv davrida fan, ta'lim va ishlab chiqarishning o'zaro hamkorligi masalalari xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 737-740-b.

11. Ikramov F.A. Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik tamoyillari // NamDU Ilmiy Axborotnomasi. – 2024. – №5. – B. 750-755.

12. Ikramov F.A. Mustaqil ta'lim faoliyati asosida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish metodikasi // NamDU Ilmiy Axborotnomasi. – 2024. – №11. – B.382-386.

13. Ikramov F.A. Bo'lajak pedagoglarning mustaqil faoliyatida huquqiy fanlarining ahamiyati // "Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar", - №2, - 2025. -B.69–72.

14. G'affarova G.G'. Kreativlik inson kapitalini rivojlantirish omili sifatida. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024-8-son. 133-137-b

13. G'affarova G.G' Kreativlik falsafasi. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024. 6-son. 280-283-b

14. Gulamzhanovna, G. G. (2024). The Need for Creativity in the Development of Human Capital. Miasto Przyszłości, 52, 685–690. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4698>